

تاریخ تقلید در شیعه و سیر تحول آن

دکتر محمدعلی قربانی

قربانی، محمد علی، ۱۳۴۳ -
تاریخ تقلید در شیعه و سیر تحول آن / محمد علی قربانی. - مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۳.
۴۵۴ ص.
ISBN 978-964-971-711-1

۱. اجتهاد و تقلید - تاریخ.
۲. اصول فقه شیعه - تاریخ.
الف. بنیاد پژوهشهای اسلامی.
ب. عنوان.
۱۳۹۳ ت ۲ / ۱۶۷ BP
۲۹۷ / ۳۱
۳۷۵۶۴۹۶
کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

مجلس شورای اسلامی
ایران

تاریخ تقلید در شیعه

و سیر تحول آن

دکتر محمد علی قربانی

ویراسته سید ابوالقاسم موسوی

چاپ اول: ۱۳۹۴ / ۲۰۰۰ نسخه، وزیری / قیمت ۱۸۰۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۹۱۷۳۵-۳۶۶

مراکز توزیع:

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۳۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاههای کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۳۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۳۷۷۳۳۰۲۹

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

۳	 فهرست مطالب
۹	 پیشگفتار

بخش اول

تعاریف و مباحث عام

۱۱-۱۲۴

۱۳	 فصل اول: تقلید و مباحث آن
۱۳	 تقلید در لغت
۱۴	 تقلید در اصطلاح
۱۶	 در بیان حقیقت و ماهیت تقلید
۱۹	 جواز تقلید و ادله آن
۳۸	 ادله قائلان به عدم جواز تقلید
۴۳	 قلمرو و محدوده تقلید
۵۳	 مبحث دوم: تقلید در مسائل اصول فقه
۵۶	 مبحث سوم: تقلید در مبادی استنباط
	 مبحث چهارم: تقلید در موضوعات مستنبطه عرفیه و لغویه و موضوعات صرفه و موضوعات مستنبطه و ماهیات مختصره شرعیه
۵۹	

۶۱		تقلیدی نبودن اصل تقلید
۶۵		نسبت اجتهاد و تقلید
۷۰		کیفیت تحقق تقلید
۷۱		تبعض در تقلید
۷۲		نسبت بین اجتهاد و تقلید
۷۳		تجزیه در تقلید
۷۴		مقام اول: امکان اجتهاد تجزی
۷۸		مقام دوم: در احکام تجزی
۸۶		فصل دوم: فقه و مباحث آن
۸۶		نکته اول: فقه در لغت
۸۶		نکته دوم: دوره‌های فقه و فقها
۹۴		سیر تاریخی تقلید (تقلید عام)
۹۶		سیر تاریخی تقلید نزد شیعه (تقلید خاص)
۹۹		۱- تشیع سیاسی
۱۰۴		۲- تشیع اعتقادی
۱۰۸		۳- تشیع محبتی (محبت به اهل بیت علیهم السلام)

بخش دوم

سیر تاریخی تقلید نزد شیعه

۱۲۵ - ۳۴۹

۱۲۷		فصل اول: پیروی و اخذ احکام (تقلید) در زمان حضور معصومین علیهم السلام
۱۲۷		دوره اول: تقلید در زمان حضور معصومین علیهم السلام
۱۲۷		پیروی احکام در زمان رسول اکرم ﷺ

۱۳۰	مکه، اولین پایگاه فقه
۱۳۶	مدینه، دوران گسترش تشريع
۱۳۶	۱- قرآن:
۱۴۸	۲- سنت
۱۵۲	کتابت حديث در زمان رسول اکرم ﷺ
۱۵۷	پيروي احکام پس از وفات پيامبر اکرم ﷺ
۱۵۸	زمان اميرالمؤمنين علي عليه السلام
۱۷۴	دوران امامت امام حسن مجتبي، سيدالشهدا و امام سجاد عليه السلام
۱۸۷	دوران امامت امام محمد باقر و امام جعفر صادق عليه السلام
۱۹۷	مدرسه امام باقر و امام صادق عليه السلام و کيفيت القاي احکام
۱۹۷	الف) مجالس عمومي در تدريس فقه و حديث
۲۰۴	ب) مجالس خصوصي در تدريس فقه و حديث
۲۲۰	اصول اربعماه (چهارصدگانه)
۲۲۸	دوران امامت امام کاظم عليه السلام (۱۵۰ هـ. ق) تا زمان غيبت صغرا (۲۶۰ هـ. ق)
۲۳۱	روايات و راويان اين دوره
۲۳۸	نظام وکالت
۲۴۶	شکل گيري دو پديده در اين دوره
۲۴۶	الف) مجموعه هاي مسائل
۲۴۶	۱- سؤالات آزموني
۲۴۸	۲- سؤالات شرعي
۲۴۹	ب) مکتوبات ائمه عليه السلام
۲۵۲	نمونه هايي از مکتوبات حديثي اين دوره
۲۵۶	دوران غيبت صغرا
۲۵۹	نواب اربعه

۲۵۹	۱- عثمان بن سعید عمری سمان
۲۶۰	۲- ابوجعفر محمد بن عثمان بن سعید عمری
۲۶۱	۳- ابوالقاسم حسین بن روح
۲۶۱	۴- ابوالحسن علی بن محمد سمری
۲۶۲	نگرشی کلی به پیروی احکام در زمان حضور
۲۶۵	۱- کتاب و سنت
۲۶۶	۲- رجوع کردن به ائمه اطهار علیهم السلام
۲۶۶	۳- معرفی افراد از طرف ائمه علیهم السلام
۲۶۷	۴- رساله و توقیع نویسی
۲۶۷	۵- مسئله وکالت در امور مالی
۲۶۸	۶- کتاب‌های فقهی ائمه اطهار و اصحاب ائمه علیهم السلام (اصول چهارصدگانه)...
۲۶۹	فصل دوم: تقلید در زمان غیبت
۲۶۹	دوران غیبت کبرا
۲۶۹	دوره اول: پیروی از احکام در زمان محدثان
۲۷۰	الف) پیدایش جوامع حدیثی
۲۸۰	ب) پیدایش کتب فقهی فتوایی
۲۸۲	دوره دوم: تقلید در زمان تحول اجتهاد
۲۸۴	دوره سوم: تقلید در زمان اوج اخباریگری
۲۸۸	دوره چهارم: تقلید از زمان وحید بهبهانی تا زمان معاصر
۲۹۲	تقلید از زمان شیخ مرتضی انصاری رحمته الله تاکنون
۲۹۷	نگرشی کلی به تقلید در زمان غیبت
۳۰۰	فصل سوم: سیر علمی تقلید
۳۰۰	گفتار اول: بحث اجتهاد و تقلید در کتاب نگاری و تألیف
۳۰۸	گفتار دوم: سیر بحث تقلید در عبارات فقها و کلمات آنان

گفتار سوم: سیر بحثی تقلید	۳۱۳
بحث اول: اختلاف در مفهوم تقلید	۳۱۳
بحث دوم: تقلید از اعلیٰ	۳۲۲
بحث سوم: تقلید از میت	۳۲۷
تقلید از متجزی	۳۳۷

بخش سوم

مرجعیت و مباحث مرتبط

۳۵۰ - ۴۴۴

فصل اول: مرجعیت	۳۵۲
گفتار اول: معنای فقه، فقیه، مفتی، مجتهد، مرجع تقلید	۳۵۲
گفتار دوم: دوره‌های مرجعیت	۳۵۷
گفتار سوم: تعیین مرجعیت	۳۶۳
۱- تعیین مرجع توسط استاد کل وحید بهبهانی (م ۱۲۰۵)	۳۶۳
۲- انتقال مرجعیت به شیخ جعفر کاشف الغطاء (م ۱۲۲۷)	۳۶۴
۳- تعیین مرجع توسط شیخ جعفر کاشف الغطاء	۳۶۴
۴- تعیین مرجع توسط شیخ خضر بن شلال (م ۱۲۵۵)	۳۶۵
۵- انتقال مرجعیت به صاحب جواهر	۳۶۵
۶- تعیین مرجع توسط صاحب جواهر (م ۱۲۶۶)	۳۶۶
۷- انتقال مرجعیت به میرزا مجلد شیرازی (م ۱۳۱۲)	۳۶۹
۸- انتقال مرجعیت به میرزا محمدتقی شیرازی (م ۱۳۳۸)	۳۷۱
۹- تعیین مرجعیت توسط میرزا محمدتقی شیرازی	۳۷۲
۱۰- تعیین مرجعیت توسط سید ابوالحسن اصفهانی	۳۷۳

۸ □ تاریخ تقلید در شیعه و سیر تحول آن

فصل دوم: رساله‌های عملیه	۳۷۴
گفتار اول: سیر تحول نگارش رساله‌های عملیه	۳۷۴
گفتار دوم: رساله‌های عملیه در طول تاریخ تشیع	۳۸۵
فصل سوم: حوزه‌های فعال شیعه	۴۱۳
۱- مدرسه مدینه منوره	۴۱۳
۲- مدرسه کوفه	۴۱۴
۳- مدرسه قم و ری	۴۱۵
۴- مدرسه بغداد و نجف	۴۱۷
۵- حوزه حله	۴۱۹
۶- حوزه جبل عامل	۴۲۱
۷- حوزه اصفهان	۴۲۱
۸- حوزه کربلاء	۴۲۳
۹- حوزه سامرا	۴۲۳
۱۰- حوزه خراسان	۴۲۴
نمودار مرجعیت و حوزه‌های فعال شیعه	۴۲۵
فصل چهارم: فهرست نام فقها و مراجع تقلید شیعه در طول تاریخ غیبت	۴۲۶
منابع و مآخذ	۴۴۵

پیشگفتار

تاریخ تشیع مملو از فراز و نشیب‌هاست؛ حوادثی که گاه مایه ملال و گاهی باعث جلال؛ دورانی مقهور قدرت‌های ظالم و برهه‌ای در کنار قدرت‌ها و حکومت‌ها بوده و همواره تا به امروز این چنین امتداد داشته تا به دست ما رسیده است. خوشبختانه این پرچم هنوز در فراخنای تاریخ در اهتزاز است. از مسائل مهمی که در تاریخ تشیع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و تحولاتی را پشت سر گذاشته، مسئله اجتهاد و تقلید است. در سیر تحول اجتهاد از سوی علمای شیعه و سنی کارهایی صورت گرفته و مکتوباتی در دست است، ولی درباره سیر تحول تقلید شیعه کار مستقلی صورت نگرفته و در ضمن پاره‌ای از کتب اوراقی به صورت پراکنده در این زمینه نگاشته شده است. به هر حال با توجه به اهمیت این مسئله و تقریباً بکربودن آن موضوعی تحت عنوان تاریخ تقلید در شیعه و سیر تحول آن به این جانب سپرده شد که سرانجام پس از زحمات فراوان و تلاش‌های شبانه‌روزی این گونه به ثمر نشست که شاید اولین تألیف مستقل در این زمینه باشد. در اینجا ذکر چند نکته ضروری است:

۱- در تألیف این کتاب به سبب تازه‌بودن موضوع آن، لازم بود که به کاوش

در علوم مختلفی بپردازم، لذا در تحقق این مهم ناچار شدم مطالعات و تحقیقاتی در تاریخ اسلام و تشیع، فقه و اصول، رجال، علم قرائت و تجوید، علم حدیث، درایه و ... انجام دهم. همچنین در تألیف این کتاب کوشیدم تا حد امکان، منابعی را که می‌تواند برای محققان و پژوهشگران رهگشا باشد بیان کنم که همه این‌ها می‌تواند بر اعتبار و اهمیت این تألیف بیفزاید.

۲- آنچه در ابتدا از عنوان تاریخ تقلید در شیعه به نظر می‌رسد، سیر تاریخی تقلید در شیعه است، ولی بنده در تحقیقاتم تاریخ تقلید را فقط در مقوله تاریخی بودن آن مورد لحاظ قرار ندادم، بلکه سیر بحثی و کتاب‌نگاری و چندین مقوله دیگر را نیز در این زمینه بررسی کردم که از تصفح فصل‌های آن آشکار می‌گردد.

۳- هیچ کاری بدون زحمت و تلاش به نتیجه نمی‌رسد؛ لذا این جانب برای تحقیق در این زمینه به محضر اساتید و بزرگان بسیاری شتافتم و از محضر پرفیضشان خوشه‌ها چیدم و سرانجام این کار را به پایان رساندم که امیدوارم مقبول ارباب معرفت واقع گردد و خداوند به برکت وجود علمای اعلام و آیات عظام که عمری در راه اعتلای کلمه توحید و اهتزاز پرچم ولایت علوی تلاش کردند، حقیر را نیز در زمره خادمان آنان محسوب بدارد.

و عین الرضا عن کل عیب کلیلة و عین السخط بئدی المساویا

محمدعلی قربانی

مشهد مقدس